

ענייני קרבן פסח

שיעור 1: מהותו של פסח מצרים: האם נחשב קרבן?

מקורות

- א. שמות פרק יב פס' א-כח
- ב. תוספתא פסחים פ"ח ה"ז
- ג. ירושלמי פסחים פ"ט ה"ה "אית תניי תני... ושתי מזוזות; [קרבן העדה על אתר]
- ד. גמ' פסחים צו. "בעי רבי זירא... מידי אחרינא לא הוה"
- ה. מאירי שם, ד"ה פסח מצרים; פסקי רי"ד, שם "בעי רבי זירא... להקטירן"
- ו. גמ' מנחות פב.:- "דתניא רבי אליעזר... ואימורין לגבי מזבח"
- ז. חתם סופר יו"ד סי' רלה "מ"ש מ"ו הפלאה... רבינו הפלאה זצ"ל"

תוספתא פסחים פ"ח ה"ז

אלו דברים שבין פסח מצרים לפסח דורות... פסח מצרים לא היה טעון דמים וחלבים לגבי מזבח, מה שאין כן בפסח דורות.

תלמוד ירושלמי פסחים פ"ט ה"ה

אית תניי תני דוקים ותבלולים פוסלין בו, אית תניי תני אין דוקים ותבלולים פוסלין בו. מאן דאמר דוקים ותבלולים פוסלין בו ניהא, דכתיב 'שה תמים', מאן דאמר אין דוקים ותבלולים פוסלין בו מה מקיים 'שה תמים', אפילו בקרבנות בני נח אינו. לא כן אמר רבי יסא: פשט רבי לעזר לחברייה 'מכל החי מכל בשר' – שיהו שלמין באיברייהן. תמן יש מהן למזבח, ברם הכא אין מהם למזבח. רבי חונה בשם רבי ירמיה: מכיון שכתוב בה כפרה כקדשים כמי שיש מהם למזבח. ותני כן, שלשה מזבחות היו לאבותינו במצרים משקוף ושתי מזוזות.

בית הבחירה למאירי פסחים צו. ד"ה פסח מצרים

פסח מצרים לא מצינו מזבח שנאמר שעליו היו אימורין קרבים. ויראה מכאן שצלאום בשפוד ושרפום לשם גבוה, וזהו שאמרו שלשה מזבחות היו שם להזאת הדם משקוף אחד ושתי מזוזות, אלמא דוקא להזאה היה שם מזבח ולא לאימורין.

פסקי רי"ד פסחים צו.

בעי רבי זירא אימורי פסח מצרים היכא אקטרינהו – פירוש, שלא הוזכר בו מזבח. אמר ליה אביי: ומן לימא לן דלא שויסקי עבדונהו. פירוש, צלויין בשפוד, ואכלו אותן כיון שלא נצטוו להקטירן.

שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רלה

מה שכתב מורי ורבי הפלאה הגאון בפנים חדשות שלו בקרא 'הן נזבח תועבות מצרים לעיניהם' ובפסוק 'גם אתה תתן בדינינו' ובפסוק 'משכו' שנתעורר עליו הדר"ג נ"י, לפענ"ד לחלק בין הפרקים, דודאי אותן קרבנות שיעדו להקריב לה' ב'ויחוגו לי במדבר' ועליהם אמר פרעה 'זבחו לאלקיכם בארץ', אותן היו קרבנות גבוה ממש ואסור נעבד בעלי חיים אפילו אחר ביטול משום מיאוס לגבוה, והוצרך לומר מדמסרום לישראל לא נעבדו

מעולם, אבל פסח מצרים שלא היה מזבח לזרוק דם, על דרך מליצה אמרו רז"ל 'ג' מזבחות היו להם משקוף וב' מזוזות', אבל מזבח לא היה לא לזרוק ולא להקטיר, וכמדומה לי אכלו את החלבים והאימורים בכלל 'אכלו את הבשר בלילה הזה', ונהי נעבד לעבודה זרה נאסר להם, אבל אחר ביטול לא שייך מיאוס לגבוה, משום הכי גבי 'משכו' לא הזכיר מורי ורבי זצ"ל אלא ביטול ולא שלא נעבדו כלל, ועמקו מחשבות רבינו הפלאה זצ"ל.

המשנה במסכת זבחים מפרטת בפרק החמישי ("איזהו מקומן של זבחים") את סוגי הקרבנות ואת חילוקי הדינים ביניהם. הפרק חותם בדין בכור, מעשר ופסח:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים, שחיתתן בכל מקום בעזרה, ודמן טעון מתנה אחת ובלבד שיתן כנגד היסוד. שינה באכילתן, הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם, ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד. הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא למנויו, ואינו נאכל אלא צלי. [זבחים פ"ה מ"ח]

מדברי המשנה עולה כי הפסח נכלל במניין הקרבנות, אם כי יש לו מערכת דינים ייחודית. אמנם, עיון בפרשיית "החודש הזה לכם" מעלה קושי על כך.

התורה מצווה על הפסח:

דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה, ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית. ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת, איש לפי אכלו תכסו על השה. שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם, מן הכבשים ומן העזים תקחו. והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה, ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים. ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף, על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו. [שמות יב, ג-ה]

בפסוקים אלו מופיעים ארבעה ציוויים: לקיחת הפסח, שחיתו, נתינת דמו על פתח הבית ואכילתו. עם זאת, בולט היעדרם של שני מעשים: זריקת הדם והקטרת האימורים על גבי המזבח. מעשים אלו הם עיקר עבודת הקרבן – העלאת נפש הבהמה והקטרת חלב הבהמה לפני ה'. ואם כן, כיצד ניתן לוותר על עבודות אלו בפסח מצרים?¹

לכאורה, עולה מכך מסקנה בלתי נמנעת: פסח מצרים אינו קרבן! אמנם, יש לו קרבה מסוימת לעולם הקדשים – ועל כן הפסח דומה לקדשים בדינים מסוימים: עליו להיות תמים [יב, ד] ויש בו דין 'נותר' [שם, י] – אך הוא אינו קרב לה'. בשל כך, לעומת הקרבנות, שעיקרם הוא הזריקה וההקטרה, בפסח מצרים עבודות אלו אינן קיימות, ועיקרם הוא השחיטה והאכילה.

לפי זה, יש להבחין בין פסח מצרים לפסח דורות. דברי המשנה בזבחים דלעיל אמורים לגבי פסח דורות, והוא אכן קרב לה². אולם, פסח מצרים אינו קרבן, והוא אינו כלל אינו קרב לה'.

מסתבר כי הפער העמוק בין פסח מצרים לקרבנות נובע ממגמתם השונה. הקרבנות באים לשם ריצוי וכפרה ולשם "ריח ניחוח". בהתאם לכך, ההקרבה נעשית בדם, בו נעשית הכפרה³, ובבשר, המוקטר "אשה ריח ניחוח לה". לעומת זאת, פסח מצרים אינו בא לשם כך, אלא הוא מבטא – כפי שביארו חז"ל [מסכתא דפסחא פרשה יא] את הציווי "משכו וקחו לכם": "משכו ידיכם מעבודה זרה

¹ במבט נוסף על פסוקי פסח מצרים, השאלה מתעוררת במשנה תוקף. התורה מתארת את הציווי על לקיחת השה, על שחיתו ואכילתו, אבל אינה מזכירה שום ייעוד לגבוה. השוואת הפסוקים בספר שמות לפסוקי פרשתנו, פרשת ויקרא, מדגישה את ההבדל. בעוד פרשיות הקרבנות מדגישות את היות הקרבן "לה" או "לפני ה'", פרשיית פסח מצרים אינה מזכירה שום ייעוד לשה מלבד אכילתו.

² וכפי שדרשו חז"ל [גמ' פסחים סד:]: "רבי יוסי הגלילי אומר: 'את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר' – דמו לא נאמר אלא דמם, חלבו לא נאמר אלא חלבם; לימד על בכור ומעשר ופסח שהן טעונין מתן דמים ואימורין לגבי מזבח".

³ כדברי הכתוב [ויקרא יז, יא]: "כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם, כי הדם הוא בנפש יכפר".

והדבקו במצוה" – את ההתנתקות המוחלטת מהתרבות המצרית וקבלת עול מלכות שמים. על כן, עיקרו הוא בשחיתת הכבש או העז, לו סגדו מצרים⁴, ואכילתו לשם שמים.

אבחנה זו, כי פסח מצרים אינו קרבן, משתמעת מדברי התנאים.

בתוספתא נאמר:

אלו דברים שבין פסח מצרים לפסח דורות... פסח מצרים לא היה טעון דמים וחלבים לגבי מזבח מה שאין כן בפסח דורות. [תוספתא פסחים פ"ח ה"ז]

וכן מובא בגמ' במנחות:

חזר רבי עקיבא ודנו דין אחר: מה לפסח מצרים שכן אין טעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח, תאמר בפסח דורות שטעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח. [גמ' מנחות פב.]

מקורות אלו מחזקים את הבחנה זו, כי אכן בפסח מצרים אין מתן דמים ואימורים לגבי המזבח, ומכך עולה כי פסח מצרים אינו קרבן.

לעומת מקורות אלו, מדברי הירושלמי [פסחים פ"ט ה"ה] עולה תמונה מורכבת יותר. הירושלמי מביא מחלוקת האם 'דוקין ותבלולין' [=מומים בעין] פוסלים בפסח מצרים. הירושלמי מקשה על השיטה המכשירה:

מאן דאמר דקים ותבלולין פוסלין בו ניחא, דכתיב 'שה תמים', מאן דאמר אין דקים ותבלולים פוסלין בו מה מקיים 'שה תמים', אפילו בקרבנות בני נח אינו.

הירושלמי מקשה על השיטה המכשירה, ממנה עולה כי הכתוב "שה תמים" בא לפסול מחוסר אבר בלבד, שהרי פסול זה ידוע גם ללא כתוב זה, שכן גם בקרבנות בני נח קיים פסול מחוסר אבר.

הירושלמי מתרץ, כי אין ללמוד מקרבנות בני נח לפסח מצרים:

תמן יש מהן למזבח, ברם הכא אין מהם למזבח.

לפי תירוץ זה, בקרבנות בני נח מחוסר אבר פסול הואיל והם עולים על המזבח, אך פסח מצרים, הואיל ואינו עולה על גבי המזבח, אין מקום לפסול מחוסר אבר ללא הכתוב "שה תמים". מתירוצ זה משתמע – כעולה מדברי התנאים דלעיל – כי פסח מצרים כלל אינו קרבן, ולכן יש צורך לפסוק מיוחד כדי לפסול מחוסר אבר.

אמנם, הירושלמי ממשיך ומביא שיטה שונה:

רבי חונה בשם רבי ירמיה: מכיון שכתוב בה כפרה בקדשים כמי שיש מהם למזבח. ותני כן, שלש מזבחות היו לאבותינו במצרים משקוף ושתי מזוזות.

לפי שיטה זו, גם בפסח מצרים הייתה זריקת הדם על גבי המזבח, שכן המשקוף ושתי המזוזות תפקדו כמזבחות, עליהן ניתן דם הקרבן. נראה כי שיטה זו מתמודדת באופן אחר עם הקושי בו פתחנו את דברינו: כיצד ייתכן שבפסח מצרים לא היו עבודות ההקרבה המרכזיות? אנו הסקנו מכך כי פסח מצרים אינו קרבן, אך משיטה זו עולה כי גם פסח מצרים הוא קרבן, ובשל כך היא נזקקת לחדש כי נתינת הדם על המשקוף ושתי המזוזות נחשבת לנתינת הדם על גבי המזבח.

תפיסה זו, כי פסח מצרים נחשב גם הוא לקרבן, המופיעה בירושלמי כשנויה במחלוקת, מופיעה בסוגיית הבבלי [פסחים צו]. כתפיסה בלעדית.

הגמ' מביאה את שאלתו של רבי זירא:

⁴ כדברי הכתוב [שמות ח, כב]: "ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח לה' אלהינו, הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו".

בעי רבי זירא: אימורי פסח מצרים היכא אקטרינהו.

שאלתו מבוססת על ההנחה כי גם עבודות ההקרבה אמורות להתקיים גם בפסח מצרים. בשל כך פשוט לרבי זירא כי בפסח מצרים הייתה הקטרה, וכל שאלתו היא היכן נעשית ההקטרה.

אביי עונה לרבי זירא:

אמר ליה אביי: ומאן לימא לן דלא שויסקי עבוד. ועוד, הא תנא רב יוסף: שלושה מזבחות היו שם, על המשקוף ועל שתי המזוזות, ותו מידי אחרינא לא הוה.

הראשונים נחלקו בביאור תשובתו של אביי. המאירי [ד"ה פסח מצרים] כותב, כי אביי מקיים את הנחתו הבסיסית של רבי זירא כי בפסח מצרים הייתה הקטרה, אך לדבריו הקטרה זו נעשתה שלא על גבי מזבח: "ויראה מכאן שצלאום בשיפוד ושרפום לשם גבוה". לעומתו, רבנו חננאל [שם] והרי"ד [פסקי הרי"ד, שם] סבורים כי אביי חולק על הנחתו של רבי זירא מיסודה, ולשיטתו כלל לא הייתה הקטרה בפסח מצרים, אלא האימורים נאכלו עם יתר בשר הפסח⁵.

כך או כך, דיונם של האמוראים בסוגיית הבבלי עוסק בהקטרה בלבד, והם אינם דנים כלל בזריקת הדם. טעם הדבר מפורש בסוגיה, המביאה כעיקרון מוסכם את הברייתא: "שלושה מזבחות היו שם, על המשקוף ועל שתי המזוזות". מבואר, כי הסוגיה נוקטת בפשטות כי זריקת הדם על גבי המזבח התקיימה בנתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות. ואם כן, סוגיה זו נוקטת כי גם פסח מצרים הינו קרבן.

הבנה זו נראית כהולמת את העולה מן הסוגיה. עם זאת, החתם סופר [יר"ד סי' רלה] טוען כי דברי הברייתא דלעיל: "שלושה מזבחות היו שם" וכו', נאמרו "על דרך מליצה". לפי דבריו, גם סוגיה זו מודה שפסח מצרים אינו קרבן, ולא הייתה בו לא זריקה ולא הקטרה.

לסיכום: ישנן שתי גישות בהבנת טיבו של פסח מצרים. לפי גישה אחת, פסח מצרים אינו קרבן, והראיה לכך שאין בו זריקה והקטרה. לפי גישה שנייה, פסח מצרים נחשב כקרבן, ועל כן יש למצוא כיצד מתקיימת עבודתו. מבין גישות אלו עולה מחלוקת בהבנת נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, האם יש להקבילה לזריקת הדם על גבי המזבח. בנוסף, מדברי הירושלמי עולה כי תתכן נפקא מינה בין הגישות, בדין הכשר פסח שיש בו מום שאינו חסרון אבר.

דברים אלו אמורים לגבי פסח מצרים. לגבי פסח דורות, אין חולק שהוא נחשב כקרבן. עם זאת, ייתכן ומהותו של פסח מצרים משליכה גם על פסח דורות. נעסוק בכך בעזרת ה' מחר.

לתגובות ולהערות: שלמה ליפשיץ

Lshlomo26@gmail.com

⁵ לפי שיטה זו, בפסח מצרים הייתה זריקת דם ללא הקטרת האימורים. ייתכן ויש ללמוד מכאן כי הדם בסיסי יותר במעשה ההקרבה מאשר האימורים. ניתן לבאר, כי ההבדל נובע מכך שהנתינה על גבי המזבח לכפרה היא מקומו של הטבעי של הדם, נפשה של הבהמה, ואילו החלב הוא החלק המובחר בבשר הניתן כמתת מאת האדם לגבוה.